

Dōst Moḥammad Khan, *Elr*; Émile Tyan, *Institutions du droit public musulman*, vol. 1, *Le califat*, Paris 1954.

ANDREW MARSHAM

Crown

The **crown** has been an essential symbol of sovereign power in Islamic society since the early years of Islam, when Muslims adopted the tradition from Byzantium and Persia. A distinctive head covering as a symbol of sovereignty is not quintessentially Islamic, but rather, it is an ancient, seemingly universal idea. Muslims, however, did not adopt a single unified form of the crown, but instead, from early times on, they variously appropriated symbolic headgears of disparate origins, based on their socio-cultural relationship with pre-existing monarchies in conquered or neighbouring lands. Aside from the Byzantine regal prototype, another tradition of the crown that influenced early Islamic society, as the origin of the word “crown” in Arabic suggests (Ar. *tāj* > Old Persian **tag*), is derived from the headgear worn by sovereigns of the ancient Iranians, especially the Sāsānians.

Byzantine, as well as Iranian idioms of royal regalia, such as ribboned diadems, crescents, globes, and jewelled decoration, were integrated into several aspects of the visual and material culture of the Umayyads (r. 41–132/661–750), judging from numismatic and architectural evidence. Yet a dependence on foreign models gradually gave way to a preference for new symbols suitable for Muslim cultural, political, and religious contexts. In coinage design, a deliberate iconographical replacement of the portrait of the crowned Sāsānian king with recognisably Islamic themes—

first a standing figure, perhaps the caliph, and then exclusively Arabic inscriptions—occurred during the reign of ‘Abd al-Malik (r. 65–86/685–705). The incorporation of the crown into the mosaic decoration of the Dome of the Rock (Illustration 1) can be viewed as a visual metaphor for the legitimacy of Muslim control over the Iranian and Byzantine domains. In the bath hall of the second/eighth-century palace at Khirbat al-Mafjar, near Jericho, the so-called hanging crown, evoked by a stone object suspended from a chain, has been interpreted as mirroring a practice of the Sāsānian kings at Ctesiphon. Both of these architectural features—the Dome of the Rock mosaic and the “hanging crown”—suggest the bestowment of some symbolic tokens of regal power, if not the crown per se, at the Umayyad court.

While the crown remained intrinsically alien to the Arabs, by the third/ninth century, which marked the apex of the ‘Abbāsid caliphate (r. 132–656/750–1258), two other types of male head

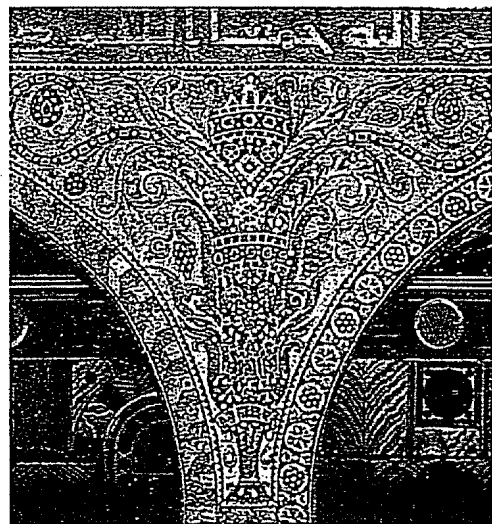


Illustration 1. Mosaic decoration of the Dome of the Rock (detail). Photograph cited from Oleg Grabar, *The Shape of the Holy: Early Islamic Jerusalem*, Princeton 1996, 96.

190070

15 HAZİRAN 1993

96

TAG

9733

Türkler'de taç geleneği. İNDİRKAŞ, Zühre. Doktora. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1990. 100s.

Danışman: Prof.Dr.Nurhan Atasoy. Özet dili: Tü, İng.

(Etki noktası?)

TAG: 11

19773 PIRZADA MUHAMMAD HUSAIN.
Coronation of Muhammadan sovereigns
of India. J. Panj. H.S. 1 (1911-12), pp.
141-150

İslam hükümdarlarının

Taç giymesi

28 MAYIS 1993

TAG

- Cahiliyye devrinde taç giyme merasimi -

953. ALI.M

Et-Mufassal - V, 206 v.d.

- Taç
- Tac-ı Haydari

15 NISAN 1992

KING, J. S. The tāj or red cap of the Shi'ahs.
JRAS, 1896, pp. 571-572.

TAG 90

- Cahiliyye devrinde -

953. ALI.M

Et-Mufassal - V, 207 v.d.

the First Intellect, which is also one, emanates three entities —the Second Intellect, the body of the first sphere, and its soul— thereby contradicting the rule which they themselves state. For if one follows the rule, how can one account for three emanations from the First Intellect, which is only one? In other words, if the First Intellect is truly one, should it also not bring forth only one? And if it is not truly one and entails multiplicity, its emanation from the First Principle contradicts the rule. The main objection to the aforementioned rule, as envisioned by the Peripatetics, is that it limits God's power by implying that emanation proceeds only vertically, leaving unexplained the existence of the multiplicity of beings that relate horizontally and have no causal relationship to one another (see the introduction to Abū al-Barakāt's *al-Mu'tabar*).

BIBLIOGRAPHY

Abū al-Barakāt, *al-Mu'tabar*, ed. Zayn al-Ābidīn Mūsawī and Sulaymān Nadwī (Hyderabad, 1357-1358/1937-1938); Afnān, Suhayl Muḥsin, *Wāzha-nāmah-yi falsafī* (Tehran, 1362 Sh./1983); Bahmanyār b. al-Marzubān, *al-Taḥṣīl*, ed. Murtaḍā Muṭahharī (Tehran, 1349 Sh./1970); Fakhr al-Dīn al-Rāzī, Muḥammad, *al-Mabāḥith al-mashriqiyya*, Muḥammad al-Mu'taṣim bi Allāh al-Baghdādī (Beirut, 1410/1990); al-Fārābī, Abū Naṣr, *Ārā' ahl al-madīna al-fādila* (Leiden, 1964); idem, *Majmū'at al-rasā'il* (Hyderabad, 1349/1930); Hā'irī-Yazdī, Mahdī, *Haram-i hasti* (Tehran, 1385 Sh./2006); al-Hillī, 'Allāma, *Kashf al-murād fī sharḥ tajrīd al-i'tiqād*, ed. Ḥasanzādah Āmulī (Qumm, 1417/1996); Ibn Sīnā, *Ḥudūd*, tr. Muḥammad Mahdī Fūlādward (Tehran, 1366/1947); idem, 'Ilāhiyyāt', in *al-Shifā'*, ed. Georges Anawati (Cairo, 1380/1960); idem, *al-Najāt*, ed. Muḥyi al-Dīn Ṣabrī al-Kurdī (Cairo, 1331/1913); Ibrāhīmī Duniyānī, Ghulām-Ḥusayn, *Qawā'id-i kullī-yi falsafī* (Tehran, 1366/1947); al-Jurjānī, Sayyid Sharīf, *al-Ta'rīfāt* (Beirut, 1417/1996); Ṣadr al-Dīn al-Shīrāzī, Muḥammad, *al-Asfār* (Tehran, 1379-1383/1959-1963); idem, *Sharḥ hikmat al-ishrāq* (lithograph ed., Tehran, 1315/1897); idem, *Shawāhid al-rubūbiyya*, ed. Jalāl al-Dīn Ashtiyānī (Mashhad, 1346 Sh./1968); Suhrawardī, Shihāb al-Dīn Yahyā, 'Talwīḥāt', in *Majmū'a-yi arwal-i muṣannafāt*, ed. Henry Corbin (Tehran, 1355 Sh./1976); idem, 'Hikmat al-ishrāq', in *Majmū'a-yi dawwum-i muṣannafāt*,

ed. Henry Corbin (Tehran, 1372 Sh./1993); idem, *Majmū'a-yi āthār-i Fārsī*, ed. Seyyed Hossein Nasr (Tehran, 1348 Sh./1969); Ṭabātabā'ī, Muḥammad Ḥusayn, *Nihāyat al-hikma* (Qumm, 1362 Sh./1984); al-Tahānawī, Muḥammad 'Alī, *Kashshāf-i ṣūlḥāt al-funūn* (Beirut, 1996); al-Ṭūsī, Naṣir al-Dīn, *Sharḥ al-ishārāt wa al-tanbīhāt* (Tehran, 1378/1958).

SAMAD MOVAHHED
TR. MUSHEGH ASATRYAN

Crown (*tāj*), a jewel-encrusted hat or form of head-dress normally donned by kings as a symbol of monarchic rule in formal state ceremonies.

ETYMOLOGY

Tāj is the borrowed form in Arabic of what is presumed to be an Old Persian word *tāgā*, probably derived from the Indo-European root '(s)teg-' meaning to cover and envelop (Ḥasan-dūst, 1/316). Although this word has not been seen in its primary usage in Old and Middle Persian literature, it may have existed as *tāga* in Old Persian (Pūrdāwūd, 306; Kiyā, 17; Hübschmann, 46). The word gradually entered Armenian, the Indo-Aryan languages, Aramaic, Syriac, Arabic and Ottoman Turkish (Horn, 81; Hübschmann, 46; Kiyā, 17; Dozy, 1/154; Eilers, 157-158; Björkman, 57). Many names and titles in Arabic are derived from the word *tāj*, which is also used extensively in Indo-European languages such as Urdu and Hindi (see Kiyā, 18-19).

Tāj entered Arabic in ancient times where it became Arabised and acquired the middle root letter *waw* and the plural forms of *tījān* and *atwāj*. The active first form participle *tā'ij* and the passive second form participle, *mutawwaj* are used for the wearer of a crown, and the second form verbal noun, *tatwāj*, indicates the act of placing a crown on someone's head (Kiyā, 18; Dihkhudā, 13/49). The earliest evidence of the use of *tāj* in Arabic can be seen on the Namāra inscriptions of Imru' al-Qays, the Lakhmid prince, dated 328 CE (Azarnooosh, 'Īrān-i Sāsānī', 109; Pigulevskaia, 24, 26; Björkman,

NOMS DES VÊTEMENTS

CHEZ LES

A R A B È S

OUVRAGE COURONNÉ ET PUBLIÉ PAR LA TROISIÈME CLASSE
DE L'INSTITUT ROYAL DES PAYS-BAS

PAR

R. P. A. DOZY.

«Où puiser sur le costume de tant de contrées
étrangères des renseignements précis et exacts? —
«Dans les manuscrits de nos bibliothèques si peu
consultés, dans les voyages anciens et méconnus.»

M. FERDINAND DENIS.
(*Journal asiatique*, tom. XI, pag. 320).

DN:4751

LIBRAIRIE DU LIBAN

Riad Solh Square
BEIRUT

Imprimé au Liban

s. 100 — 104

تكة — تكلوات

(sic), qui doit indiquer un genre de vêtement, porté dans l'Inde et en Egypte par les émirs. M. Quatremère pense que la véritable leçon est تكلوات, mais à défaut d'autres passages, et en ignorant l'origine de ce mot, il est impossible d'entrer dans des détails à ce sujet.

تاج

Dans le sens de *couronne*, ce mot n'appartient pas à notre sujet; mais chez les Persans le terme de تاج s'applique à une sorte spéciale de coiffure; on rencontre également ce mot, en ce sens, chez des écrivains arabes modernes.

Suivant Al-Dimischki, traduit par Rasmussen (*Annales Islamismi*, pag. 130), Richardson (au mot تاج) et M. Hammer-Purgstall (*Geschichte des Osman. Reiches*, tom. II), ce fut Haider, qui adopta le تاج (bonnet en drap rouge) pour lui-même ou pour ses partisans. Mais suivant Oléarius (*Voyages en Moscovie, Tartarie et Perse*, pag. 814), Kaempfer (*Amoenitates exoticæ*, pag. 70, 71) et Malcolm (*History of Persia*, tom. I, pag. 503), ce fut le fils de Haider, Schah-Ismail, qui adopta le تاج. Dans le voyage de Pietro della Valle (*Viaggi*, tom. I della Persia, pag. 160) il est fait mention d'un «béret (*berretton*) rouge qu'on nomme *Taj*, ou couronne, qui appartient à l'ordre de la milice, mais qui n'est porté que rarement, et «seulement dans les occasions solennelles.» Oléarius (pag. 813) décrit ainsi les تاج: «ce sont» dit-il «des bonnets rouges, faits à douze plis, et à-peu-près de la figure de ces bouteilles dont on se sert en Languedoc et en Provence, qui ont le ven-

تاج

101

«tre large et plat et le col fort long et étroit,» et plus bas (pag. 814) il parle des «bonnets rouges à douze plis, en mémoire de leurs douze *Imans* ou saints.» Voici ce qu'on lit dans l'ouvrage de Kaempfer (pag. 44): «Le *Taadsj* est aussi un bonnet haut, d'une forme particulière, en usage à la cour de Perse; on en couronne le roi lui-même, comme nous l'avons dit plus haut, et les grands du royaume s'en parent dans les fêtes les plus solennelles, en présence du roi. Il est fait en drap broché d'or, et entouré de magnifiques rangées de pierreries; c'est à cause de cela qu'on le nomme *Tadsji tomâr*,» [تاج تومار; ce sens de تومار ou طومور doit être ajouté aux dictionnaires persans] «c'est-à-dire *pileus circumligatus*, pour le distinguer de celui qui est plus simple, et qui est en usage chez l'élite de la milice de la tribu turque (dont nous parlerons ici-après) et chez les *Sopi* ou les *Jesauli*, c'est-à-dire, les *Atrienses*, ou gardes du palais intérieur du roi; il est rouge et sans ornement; en voici la forme: il est étroit sur le front, mais en s'élevant, il s'élargit; en haut il est plat, mais composé de douze plis, selon le nombre des *Imans*; du milieu du sommet s'élève une sorte de tige, (*ex cujus medio stylus erigitur*) étroite et roide, ayant une palme de longueur.»

Dans un autre passage de son bel ouvrage, Kaempfer (pag. 241) parle d'un usage particulier auquel sert le تاج. Voici les paroles du voyageur: «En attendant, j'eus deux fois l'occasion de voir donner le *Tadsj*, ou la mitre aulique des *Sophis* (*Mitram Sophorum aulicam*) que nos compatriotes appellent: le don de l'ordre de chevalerie persan ⁽¹⁾. Deux jeunes

(1) «Quem nostrates interpretantur *collocationem symboli Nobilitatis Persicæ*, vel «*Perfianischen Ritter-Ordens*.»

المجلة العربية للدراسات والبحوث في العصر العباسي الثاني

من المصنّات التاريخية والأثرية

الدكتور

صلاح عبيد العبيدي

Dr. Salah Abd al-Abidi
Name:

Page 83-91

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi T.C. Kültür Bakanlığı	
Kayıt	3557
Tasnif No. :	391.09 UBE.M

الفصل الاول

مدربس الرأس للرجال

أورد المؤرخون عددا من التسميات لأغطية الرأس التي يلبسها الرجال، وكذلك الأمر بالنسبة للآثار الاسلامية، حيث امدتنا بمعلومات كثيرة وقيمة حول هذا النوع من اللباس، وهي في حقيقتها تعتبر تكميلية للاجاء بالمؤلفون القدماء.

ومن هذه الألبسة التاج، وقد وصفه بعض الباحثين^(١) بأنه «طاقية عالية لها هيئة خاصة يستعمل في بلاد فارس، وبه يتوج الملك نفسه، أما أعيان المملكة فانهم يتزينون به في أعظم الاعياد الرسمية بحضور الملك، وهو منسوج من الصوف المكف بالذهب، وتحف به صفوف من المجوهرات والاحجار الكريمة».

غير أن التاج في استعماله لم يكن مقتصرًا على ملوك فارس واعيانهم، بل اتخذ خلفاء بني العباس ايضا، حتى انه اعتبر من لباس الخلافة، فقد ذكر المسعودي^(٢) انه «عندما قلد المعتز الخلافة توج بتاج من ذهب» واعتبر ايضا من جملة الخلع التي يخلعها الخلفاء على قواده. ويذكر القرمانى^(٣) انه

(١) دوزي : المعجم ص ٨٦-٨٧ .
(٢) المسعودي : مروج الذهب ج ٣ ص ٤٠٢ .
(٣) القرمانى : اخبار الدول ص ١٥٧ .

دکتر صادق کیا
استاد دانشگاه و معاون وزارت فرهنگ و هنر

در این گفتار درباره نامهای تاج و انواع آن در زبان فارسی و زبانهای باستانی ایران بررسی شده است. بررسی دیگری به همین روش درباره نامهای تخت انجام گرفته که امید است در شماره دیگری از همین مجله نشر یابد. این بررسیها نشان می دهد که زبان ما از نظر داشتن واژه های مربوط به تاج و تخت و پادشاهی توانگر است و برخی از این واژه های آن به زبانهای دیگر راه یافته است. علت این توانگری و نفوذ، توانائی زبان و اداره شدن کشور از روزگاران بسیار کهن به آئین پادشاهی و داشتن شاهنشاهی نیرومند و گسترده است که خود زاده هوشمندی و نیک اندیشی و دانش و نامجوئی و دلاوری و کوشش و همکاری نیاگان ارجمند و گرامی ماست.

افسر

«بنه بر سرت افسر خسروی نگارش همه گوهر پهلوی»^۱
شاهنامه، ۱۶۴۴
«همه پادشاهی و لشکر تورا است همان گنج با تخت و افسر تورا است»
شاهنامه، ۱۶۳۱

«افسر» در فارسی به معنی «تاج» است.^۲ در پهلوی نیز به همین معنی ولی به صورت «اپیسر» apisar بکار رفته است. جزء نخستین آن «آف» همان پیشوندی است که در فارسی به صورتهای «او» و «ف» نیز آمده و در واژه هائی مانند «افسان، فسان، اوسان: سنگ ساب»، «افغان، فغان»، «افزودن، فزودن»، «افروختن» دیده می شود. معنی این پیشوند «به»، «به سوی»، «بر» و صورت باستانی آن در اوستا «آیبی» aibi و «آیوی» aiwi، در فارسی باستان «آبی» abiy است و در زبان سنسکریت (هندی باستان) به صورت abhi آمده است. جزء دوم «افسر» همان واژه «سر» فارسی است که در پهلوی نیز همین صورت و معنی را دارد ولی در اوستا به صورتهای «سره» sarah و «سار» sâra بکار رفته است. صورت باستانی «سار» در واژه های فارسی افسار، نگونسار (= سرنگون)، سبکسار، گاوسار، بادسار، خاکسار، شرمسار، شاخسار، کوهسار، رخسار، چاهسار، چشمه سار، مارسار، دیوسار، گرگسار،

۱- شماره ای که در زیر بیتهای شاهنامه گذاشته شده شماره صفحه ای است از چاپ بروخیم (تهران ۱۳۱۳ - ۱۳۱۵ خورشیدی) که بیت در آن آمده است.
۲- چنین است معنی «افسر» در فرهنگهای فارسی مانند معیار جمالی، مجمع الفرس سروری، فرهنگ رشیدی، برهان قاطع، مؤید الفضلا، کشف اللغات، انجمن آرای ناصری، آندراج، فرهنگ نظام ولی در «صاح الفرس» از محمد پسر هندوشاه نخبجوانی که در سده هفتم هجری نوشته شده است (تهران، ۱۳۴۱ خورشیدی، صفحه ۹۹) معنی آن چنین است: «تاجی بود از ابریشم مکتل به جواهر» و این معنی در «شمس اللغات» نیز دیده می شود.

تاجها و تختهاى سلطنتى ايران

يحيى ذكاء

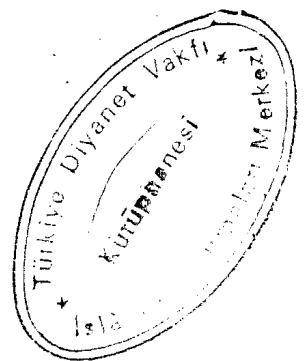
تاج كيانى

از تاجهاى شاهان قديم ايران جز نقش و تصوير متأسفانه اثرى باقى نمانده است و شاهان صفوى نيز تاج بر سر نمى نهادند ، بلکه هنگام جلوس بر كرسى سلطنت ، فقط به نصب جقه بر روى دستار قزلباشى خود اكتفا مى كردند . آغامحمدخان نيز در تاجگذارى خود در ورامين ، از يك كلاه مسى زرانود استفاده كرد كه بعداً آنرا در اصفهان ميناكارى كردند و اينك در موزه كاخ گلستان محفوظ است ولى برادرزاده اش فتحعلى شاه در همان سالهاى نخست پادشاهى خود (۱۲۱۳ - ۱۲۱۲ هـ . ق .) دستور داد ، كلاه گوهر نشان بلندى با هشت كنگره و طاق كروى سرخ بنام « تاج كيانى » ساختند كه همه ساله در سلامهاى رسمى و اعياد آنرا زيب سر خود مى كرد . شكل تاج كيانى فتحعلى شاهى تقريباً همان بوده كه امروزه در زمان ناصر الدين شاه اندك تغييرى در طرز نصب جواهرات آن داده و جقه زمرد نشان بزرگى با پتزه ها و نگينهاى فراوان و يك قطعه زمرد درشت و شرابه مرواريد بر آن افزودند . گوهرهاى تاج كيانى عبارتست از مرواريد ، ياقوت ، زمرد و الماس كه بوسيله پايه وسيم و جنگ بر روى تاج نصب گرديده اند .

همه سلاطين قاجار در تاجگذاريهاى خود از همين تاج كيانى استفاده مى كردند . اعليحضرت رضاشاه بزرگ پس از رسيدن شاهنشاهى ايران ، چون مايه نشاندگى در تاجگذارى خود از « تاج كيانى » كه مخصوص پادشاهان قاجار بود ، استفاده نمايند ، از اينرو در سال ۱۳۰۴ خورشيدى امر فرمودند گروهى از جواهرسازان ايرانى زير نظر سراج الدين جواهرى كه از جواهرسازان معروف قفقاز و جواهرساز مخصوص اميربخارا بود ، تاجى ساختند كه اينك به « تاج پهلوى » معروف است .

تاج پهلوى ، تاجى است زرين وسيمين شير و شكرى ، مرصع بالماسهاى بريان بيار اعلا و تخمهاى درشت بريان و زمرد و ياقوت كبود و مرواريد . كلاه و حديقه تاج ، ابره مخمل سرخ است و در قبه آن يك قطعه زمرد خياله در جنگ نشانده شده است .

تاج پهلوى در چهار طرف داراى چهار كنگره پله پله بشكل تاجهاى شاهنشاهان ساسانى است و در زير كنگره پيشين آن نقش خورشيد زرينى با پرتوهاى الماس نشان و تخمه الماس زرد درشت نصب گرديده و در پشت همين كنگره جقه پايدار اسليمى با يك قطعه تخمه زمرد مدور درشت و در پشت آن « تل » (برقو) قرار دارد .





SELÇUKLULAR'DA TAÇ GELENEĞİ

Dr. Zühre İNİRKAŞ*

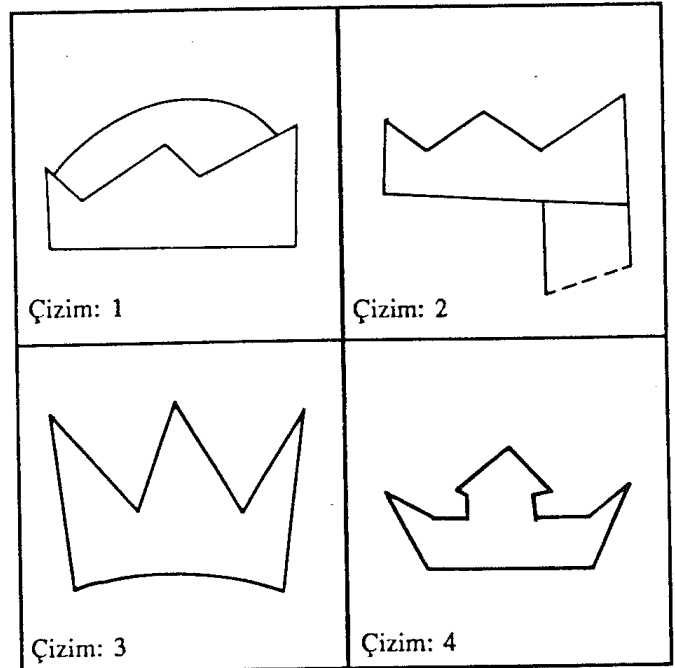
Taç, tarih boyunca tüm toplumlarda hükümdarların başına giydiği form olarak farklı da olsa, anlam bakımından iktidar ve tanrısal gücü simgeleyen özel bir başlık çeşididir. Bu bağlamda tarihte siyasal düzenler kurmuş tüm kültürlerde olduğu gibi Türk kültüründe de taca rastlanır. Uygarlığın beşiği olan Mezopotamya ve Mısır kültürlerinde; tacın tanrı betimlerinde, tanrının gücünü vurgular nitelikte kullanıldığı görülür. Bunun yanı sıra aynı tür taçlara hükümdar tasvirlerinde de rastlanır. Zira erken kültürlerde hükümdar; gücünü tanrıdan alan, tebasını tanrı adına yöneten üstün kişidir. Nitekim tacın Türkler'de de bu anlamda kullanılmış olduğu çeşitli betimlerde görülmektedir.

Günümüze ulaşan birkaç taç örneğinin dışında Türkler'de tacı ancak duvar resimleri, minyatür, taş kabartma vb. betimler aracılığıyla tanımak mümkündür. Bunların en erken örneği, Altay kültür çevresindeki

Pazırık kurganlarının beşincisinde bulunan 6.50 m. x 4.50 m. bir keçe örtünün üzerindeki Toprak Tanrıça'sının başındaki taçtır (Resim 1). Tahta oturur durumda profilden betimlenmiş tanrıça figürünün karşısında atlı bir figür bulunmaktadır. Tanrıçanın başında, görünüşü kumaş izlenimini veren kırmızı bir örtü üzerinde, yine kumaş izlenimini veren üçgen dilimli, siyah renkli bir taç vardır. Sözü geçen örtünün tarihine ilişkin değişik görüşler ileri sürülmüştür. Şöyle ki, J.F.Haskins, İ.Ö.IV.yy. ortalarına (1), L.Rudenko, İ.Ö.Vyy.'ın ikinci yarısı ile İ.Ö.IV.yy.'ın ilk yarısı arasına (2), L. R. Kızlasov ve diğer bir çok Sovyet araştırmacı İ.Ö. II-I.yy.'lar arasına tarihlemektedir (3). Bu tanrıçanın başındaki üçgen dilimli tacın benzerlerine Çinliler'in II.Han dönemi (İ.Ö. 205-İ.S.25) taş kabartmalarındaki Hun Türklerini betimleyen bazı figürlerde rastlanır (4). Bunlardan biri İ.Ö.227'lerde yaşadığı belirtilen



Resim 1: Pazarık Kurganından üzerinde tanrıça betimi bulunan keçe örtü



Ç:1 Ts'nin Quyang'ın tacı; Ç: 2 Kinyiti'nin tacı; Ç: 3 Çocuk kral Tch'eng'ing tacı; Ç: 4 Shantung Han kabartmalarından, Anıtsal baştaki tac

به سر بر نهم تاج عفو خدای [بوستان]

واژه تاج به همان مفهوم کلاه در جامعه درویشان نیز رایج بوده است، چنانکه کلاه ترک ترک درویشان و صوفیان را نیز تاج گفته‌اند. تاج درویشان به صورت مخروط کشیده و بیشتر سفید رنگ است که گاه بر ترکهای آن اشعاری نوشته شده است. در دوران صفویه از زمان شاه اسماعیل صفوی و با توجه به علاقه شدید او به آیین تشیع، واژه «تاج» به کلاه خاص نیروهای قزلباش نیز اطلاق گردید. کلاه قزلباشان به رنگ قرمز و یا سطح بزرگ، دارای دوازده ترک به نشانه دوازده امام بود. آنسدرج از قول مجدالدین علی قوس درباره تاج قزلباشان چنین آورده است: «تاج در این ایام کسوتی معروف را گویند که دوازده ترک دارد و اکثر از سقرلات قرمز میسازند و دراصل به فرموده شاه اسماعیل صفوی اختراع شده و لشکر او را به سبب پوشیدن تاج قرمزی قزلباش گفتندی و این لقب در ایران بر لشکریان ماند و از عدد ترکها عدد ائمه اثنا عشر علیه السلام مقصود و مطلوب است» دهخدا نام دسته‌ای از پریا گلابتون را که بر جلوی کلاه نصب کنند که بالاتر از سقف کلاه قرارگیرد «تاج» دانسته، همان را که «جیغه» نیز می‌گویند. در این زمینه تکه گوشت روی سرخروس و گل چتر گونه بنفش رنگ از خانواده «آمارانتوس» هر دو را «تاج خروس» گویند. منبع: در متن مقاله آمده است. پرویز ورجاوند

تاج الاشعار، مجموعه‌ای شعری حاوی برخی از اشعار

منسوب به امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب (ع)، گرد آورده شیخ ابوالحسن علی بن احمد بن محمد فنجگردی نیشابوری (م ۵۱۲ق) از معاصران جلاله زمخشری که میدانی کتاب مشهور *الامثال* را به نام او نوشته است. کتاب او حاوی حدود ۲۰۰ بیت از اشعار امام است. نسخه ای خطی از آن به شماره ۲۲۰۳/۱ در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران موجود است. نام دیگر این کتاب *سلوة الشیعة* است. منابع: *الذریعة*، ۲۰۵/۳-۲۰۶؛ *نمهرست کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران*، ۸۸۴/۱-۱۸/۱۵. محمد حسین روحانی

تاجی اصفهانی ← تاج الدین حسن اصفهانی

تاج الدوله، طاووس خانم اصفهانی (زنده تا سال ۱۲۷۱ق)، همسر فتحعلی شاه قاجار از زنان ادیب شاعر، در اصفهان متولد شد. علوم اسلامی و فنون ادب و خط را از معتمدالدوله میرزا عبدالوهاب اصفهانی متخلص به نشاط (م ۱۲۴۴ق) فرا گرفت. هنگامی که به سن رشد رسید با فتحعلی شاه قاجار ازدواج نمود و شاه دستور داد تا عمارت چشمه را برای او بنیاد کردند. اعتماد السطنه در کتاب *خود خیرات حسان*

در ۲۷۸ صفحه. این کتاب پایان نامه دکتری نویسنده است که در اصل به زبان فرانسه بوده است. نویسنده کوشیده است تا تأثیر هنر ساسانی را در تمامی زمینه‌ها به ویژه معماری و تزیینات آن بر آثار دوران بعد از اسلام نشان بدهد. در آغاز توجه خود را به آثار دوران اموی و عباسی که بیرون از مرزهای کنونی ایران قرار دارند معطوف داشته است. نویسنده برای آنکه چگونگی تأثیر گذاری را نشان بدهد، نخست ویژگیهای عمده هنر ساسانی را با ذکر نمونه بخصوص در زمینه معماری بر می‌شمارد و پس از نشان دادن تأثیر آن بر آثار اموی و عباسی به بررسی تأثیر و تداوم آن در آثار خلق شده در ایران سیاسی کنونی می‌پردازد و گذشته از معماری، تأثیر هنر ساسانی را در سکه‌های اسلامی، در فلز کاری، در بافندگی، در سفال، در نقاشی، کاشی و موزائیک مورد بحث قرار داده است. نویسنده میزان نفوذ و تأثیر هنر ساسانی را بر آنچه که هنر اسلامی نامیده شده چنین بیان کرده است: «... هنر ساسانی تألیفی ماهرانه بود که از عناصر هنری کهن صورت گرفته و به عبارت دیگر در قالب ذوق و سلیقه عصر ساسانی ریخته شده بود. این هنر تا اندازه زیادی سنتهای هخامنشی و اشکانی را تعقیب و از لحاظ عظمت با هنر روم و بیزانس برابری می‌کرد و حتی به تدریج هنر بیزانس را تحت نفوذ قرار داد به نحوی که، پس از ظهور اسلام و فتوحات اعراب، هنر اسلامی مستقیماً و مع الواسطه تأثیر هنر ساسانی را دریافت نمود» [ص ۸۸].

منبع: تأثیر هنر ساسانی در هنر اسلامی. پرویز ورجاوند

تاج، واژه فارسی که در ارمنی به صورت «تگ» به کار رفته و در زبان عربی نیز به همان گونه فارسی کار برد دارد. بطور عمده مراد از تاج کلاه جواهر نشان است که پادشاهان بر سر می‌گذارده‌اند که به گونه‌های مختلف ساخته و زینت می‌شده است. به این مفهوم در ادب فارسی و در سروده‌های سرایندهگان کهن فارسی چون: رودکی، دقیقی، فردوسی و دیگر سرایندهگان به کار برده شده است:

تو گفتی سیاوش بر تخت عاج

نشسته است و بر سر زیروز تاج [فردوسی]

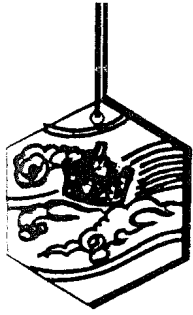
و یا:

چنین است انجام و فرجام جنگ

یکی تاج یابد یکی گور تنگ [فردوسی]

در این راستا، واژه تاج به معنی: پادشاهی، سلطنت و همچنین: بزرگ، پیشوا و سر نیز در ادب فارسی کاربرد داشته است. بنابر این واژه مزبور از حرمتی خاص برخوردار بوده چنانکه سعدی در نشان دادن اهمیت عفو خداوندی از آن چنین یاد میکند:

گرم پای ایمان نلغزد ز جای



21 TEMMUZ 1997

تاج در شاهنامه

نوشته: کورت هاینریش هانزن
ترجمه: کیکاووس جهاننداری

پرداخته، چگونه به عنوان یک ایرانی قرن چهارم ه. (قرن دهم میلادی) با حقایق مهم عصر خود که آگاهی بر آنها از نظر ما لازم است روبرو شده و به چه نحو آنها را در اثر خود منعکس کرده است. اگر کسی بخواهد به عمق این حماسه نفوذ کند و اطلاعات موجود در آن را به درستی محک بزند، چه زبان شناس باشد، چه مورخ و چه باستان شناس، باید تحقیق خود را با طرز فکر، نحوه کار و روش آفرینندگی ادبی فردوسی آغاز کند. پس باید این اثر را - که زبان فارسی، ویژگی خود را مدیون آن است - به زبان اصلی خواند. اینها محدودیتهایی است که به اندازه کافی برای ما روشن می کند به چه علت شاهنامه تا کنون چنانکه باید مورد ارزیابی قرار نگرفته است.

هرگاه بخواهیم شاهنامه را از لحاظ صحت مطالب آن از نظر محتوا بر اطلاعات تاریخی، تاریخ هنر یا باستان شناسی بیازماییم، اولین مانعی که به آن برمیخوریم این است که فردوسی یا اصلاً به ذکر مشاهدات خود نپرداخته و یا اگر پرداخته به صورتی بسیار مشروط چنین کرده است و چنانکه می دانیم، این نکته «نقیصه» ای نیست که منحصر به او باشد.

از میان تمام منابع شرقی که درباره تاریخ و فرهنگ ایرانیان در دست داریم آن که از همه مفصل تر است تا کنون کمتر از بقیه مورد استفاده قرار گرفته است. منظور شاهنامه فردوسی است. علت آن روشن است. چون این کتاب، اثری علمی نیست، بلکه شعر است. بنابراین سراینده آن چندان در بند بازگویی حقایق تاریخی، و یا به مفهوم امروزی، علمی نبوده است، بلکه می خواسته توصیفی شاعرانه به دست دهد و افسانه ها، داستانهای روزگاران گذشته و قصص مربوط به نامداران و پهلوانان را که قسمتی از آنها به صورت مکتوب و قسمتی دیگر در قالب روایات شفاهی در بین ایرانیان رواج داشته، بازسازی کند.

منحصراً با توسل به شیوه ها و تحلیلهای علمی، همان گونه که در مورد اسناد تاریخی معمول است نمی توان به کنه چنین اثری پی برد. آگاهیهای تاریخی و اطلاعات مربوط به تاریخ فرهنگ موجود در آن را تنها از راه غیر مستقیم تفسیر و تعبیر ادبی - شهودی می توان کشف و ارزیابی کرد، برای این امر احاطه کامل به این منظومه شصت هزار بیتی ضرور است. باید دریابیم که فردوسی چگونه به منابعی که در اختیار داشته

AL-TĀDILĪ, YŪSUF B. YAḤYĀ, IBN AL-ZAYYĀT [see IBN AL-ZAYYĀT].

TĀDJ (A.), crown, a Persian loanword in Arabic going back to the Old Persian **tag*; cf. Armenian *t'ag*, Aramaic *tāgā*. From it are formed in Arabic the broken plural *tūdjan* and the corresponding verb *t-w-dj*, forms II "to crown", V "to be crowned", and *tā'idj*, "crowned" (Horn, *Grundriss der neupersischen Etymologie*, Strassburg 1893, 81; Siddiqi, *Studien über die persischen Fremdwörter im klassischen Arabisch*, Göttingen 1919, 74, 84, Fraenkel, *Die aramäischen Fremdwörter im Arabischen*, Leiden 1886, 62). Like the name, the object itself comes from old Persia. The form of the crowns of the old Persian kings, which we know best from their coins, was not unknown in Arabic literature. Al-Mas'ūdī, for example, tells us he had seen an old book with coloured pictures of Persian kings wearing their crowns, which was translated into Arabic for the Umayyad Hishām b. 'Abd al-Malik b. Marwān (*Tanbih*, 106). A whole series of books now lost with titles like *Kitāb Syar al-mulūk* and *Kitāb al-Tādj* seem to have been of similar content. The *Kitāb al-Tādj* edited by Aḥmad Zakī Pasha (Cairo 1332/1914) is a compilation of Arab and especially Sāsānid Persian traditions; its translator, Ch. Pellat (*Le livre de la couronne*, Paris 1954, Introd.), thought that its author was an Arabised Persian, conceivably Muḥammad b. al-Ḥārith al-Taghlibī/al-Tha'labī, but certainly not al-Djāhiz (see also Brockelmann, S I, 246; NAṢĪḤAT AL-MULŪK; and AL-THA'LABĪ). It is presumably on such sources that are based the statements on the Persian crown in Hamza al-Iṣfahānī, *Ta'riḫ Siṁi mulūk al-arḍ wa 'l-anbiyā'* (Berlin, Kaviani Press, 17, 24-5, 32, 35 ff.), and the Persian *Mudjmil al-tawārīḫ* which utilises him and the statements in al-Ṭabarī also (on the relation of their sources, cf. Nöldeke, *Geschichte der Perser und Araber*, Leiden 1879, Introd. (on the crown among the Persians, cf. especially, 95, 221, 304, 385, 453); A. Christensen, *L'empire des Sasanides*, Copenhagen 1907, 14, 89 ff., 106; idem, *Le règne du roi Kawadh I et le communisme mazdakite*, Copenhagen 1925, 22 ff.). In the Arabic *Awā'il* [q.v.] literature, we are told that the first to wear a crown was al-Daḥḥāk (see al-Ḳalkāshandī, *Subḥ al-a'shā*, i, 415).

On Islamic miniatures which depict the old Persian kings, the latter wear regular crowns, but their form is, of course, in no way authentic. On the miniatures, crowns are also worn by the angels, and notably by the Prophet Muḥammad and Burāk in the *Mi'rādj* (see the miniature in the edition of the Uyghur *Mi'rādj-nāme*, ed. Pavet de Courteille, Paris 1882).

The Arabs made their first acquaintance with crowns before Islam, for the Persian kings occasionally gave their Arab vassal kings crowns as a token of their rank, e.g. to the Lakhmid Imru' al-Ḳays (d. 328 A.D. (if *tg* in the Namāra inscription really equals *tādj*, which is by no means certain); cf. Clermont-Ganneau, *Recueil d'Archéol. Or.*, vi, 307: *Le roi de "tous les Arabes"* and vii, 176: *Le Tādj-dār Imrou 'l-Qais et la royauté générale des Arabes*; U. Monneret de Villard, *Il Tāg di Imru' l-Qais*, in *RCAL*, Cl. di Sc. morali, storiche e filologiche, viii [1953], 224-9; Irfan Shahīd, *Byzantium and the Arabs in the fourth century*, Washington D.C. 1984, 36-7, 413-14; Lidzbarski, *Ephemeris*, ii, 35, 375: also on the difference between *iktīl* and *tādj*; the latter seems to mean a simple chaplet only), and to the Lakhmid Nu'mān III (see G. Rothstein, *Die Dynastie der Lakhmiden in al-Hira*, Berlin 1899, 128) and to the *Dhu 'l-Tādj* Hawdhā b. 'Alī, the Christian ruler of Yamāma in the time of Muḥammad, to whom the Prophet is said also to have sent a demand to become

converted to Islam (Ibn Hishām, ed. Wüstenfeld, 971; al-Ḳalkāshandī, vi, 379; Fraenkel, 62; al-Ṭabarī, i, 985; Nöldeke, *Gesch. d. Perser u. Araber*, 258). Crowns and bearers of crowns were often celebrated by the poets (see Siddiqi, 84; al-Mubarrad, *Kāmil*, 289-90, where the crown is said to be a peculiarity of the Yemen, possibly a reminiscence of the old relations between Yemen and the Abyssinians; on the crown of the latter, cf. Nöldeke, *Geschichte*, 225, 233).

The celebrated crown of Khusrāw II Aparwīz was among the booty which the Arabs took at Ctesiphon (Christensen, *L'Empire*, 106). But the crown continued to be something foreign and rare among the Arabs. There is a *ḥadīth* which says *al-'ama'im tūdjan al-'Arab*, "the turbans are the crowns of the Arabs", i.e. according to the usual explanation in the *Lisān al-'Arab* and elsewhere, turbans are as rare amongst them as crowns, for most Bedouins do not wear turbans but only *kalānis* (caps, see ḲALANSUWA) or no headdress at all.

Islam knows no regular royal crown or coronation in our sense as a symbol of regal power. When we find mention of crowns, the reference is to foreign rulers like those of the old Persian Great Kings, of Christian rulers, etc. The *tādj al-Bābā* is the tiara of the Pope and the *tādj al-uskuf* the mitre of a bishop. Only in the case of the so-called *tādj al-khatifa* do we seem at first sight to have a Muslim ruler's crown. This crown of the caliph, which is included among the insignia (*ālāt al-mulūkiyya*) of sovereignty, is not found till the 'Abbāsīd period, and it has been suggested that this dynasty imitated the Persian tradition in deliberate contrast to the early caliphs and Umayyads (Nöldeke, *Geschichte*, 453). The caliph wore this *tādj* on ceremonial occasions (*mawākib* [q.v.]) on the great feast-days. Al-Ḳalkāshandī (iii, 472, 484 = Wüstenfeld, *Calcaschandi*, 172, 182) describes the *tādj* of the Fāṭimid caliph of Egypt. It is evident from him that it was not a proper crown but a turban richly studded with gems, including a particularly large one called *al-yatīma*, weighing seven dirhams, of the colour of the Fāṭimids, namely white, for the elaborate winding of which (*shadd al-tādj al-sharīf*) a special official (the *shadd*, later called *laffāf*) was appointed (cf. Inostrantsev, *The ceremonial procession of the Fāṭimid caliphs* [in Russian], St. Petersburg 1905, 64; Ibn al-Ṣayrafi, *Ḳānūn dīwān al-rasā'il*, ed. Bahdjat, 27¹). The Ḥafṣīd sultan, too, wore a *tādj* on his *mawākib*s (see Ibn Faḍl Allāh, *Masālik al-abṣār*, extract, *Wasf Ifrīkiyya wa 'l-Andalus*, ed. Ḥasan Ḥusnī 'Abd al-Wahhāb, Tunis [ca. 1922], 23, no. 2).

Among the robes of honour which the caliph or the sultan used to send to governors, ambassadors, etc., there was usually a *tādj*, as is often expressly mentioned. Thus according to al-Ḳalkāshandī, viii, 375, on his accession the caliph presents a crown set with jewels (*tādj muraṣṣa*; cf. also Wüstenfeld, *Statthalter*, iii, 38). A similar *tādj* seems also to appear as an emblem on the arms of *amīrs* of the Mamlūk period [see RANK].

The name *tādj* was also given to the headdress of the Ottoman sultans. Even 'Othmān I is said to have worn a *tādj-i Khurāsānī* (d'Ohsson, ii, 135). We know exactly the kind of headdress worn by the conqueror of Constantinople from the paintings by Bellini. He wears a large turban, and the *tādj*; the inner cap of this turban is in the shape of a truncated cone and is usually red and rippled (? stitched). Round this is wound the turban proper (*sarik*) of thin cloth. The form of the turban of Meḥmed Fāṭih found on his paintings is also shown on the medals. When we find, on the reverse of a medal, three regular crowns, which

Tag
25 SUBAT 2007

تاج (۱)

۳۵

Wataru Miki, *Herb drugs and herbalists in Pakistan*, Tokyo 1986.

/ هوشنگ اعلم /

تاتی، گویشها ← تات

تاج (۱)، سرپوش یا حلقه‌ای زینتی معمولاً از زر و جواهرنشان که مَلِکَان، مَلِکَه‌ها و مانند آنان در بعض آیینهای رسمی به عنوان نماد سلطنت بر سر می‌گذارند.

واژگان. اصل یا منشأ واژه تاج (ایرانی یا سامی؟) دانسته نیست. ایرانی‌شناس نامدار آلمانی، هرن^۱، فقط وامواژه‌های *t'ag* «تاج» و *t'agavor* «تاج‌خوار، تاجدار» در ارمنی را ذکر کرده است (ش ۳۶۷، ص ۸۱-۸۲). هوبشمان^۲، ایرانی‌شناس آلمانی دیگر، در تعلیقات خود بر هرن (ص ۴۶)، تاج را، با عنایت به وامواژه ارمنی مذکور و *tāyā*ی شریانی (به همان معنی)، معرّب واژه ایرانی مفروض *tāg* و این را برگرفته از *-tāga*، واژه مفروض دیگری در فارسی باستان، پنداشته است. گفتنی است که نه ابومنصور جوالیسی (۴۶۵-۵۴۰) نه آذی شیر و نه مشکور هیچکدام واژه تاج را ذکر نکرده‌اند. به هر تقدیر، تازیان این واژه را گرفته و از ریشه مفروض ت - و - ج آن، حتی فعل تَوَج و مصدر تَوَجَّج (تاج بر سر کسی گذاشتن) و تَوَجَّج (تاج بر سر خود نهادن، تاجدار شدن) و جمع مکسر تیجان را بر ساخته‌اند. این واژه سپس به زبانهای آسیایی دیگری راه یافته است، مثلاً به ترکی عثمانی، و زبانهای گروه «هند و آریایی»^۴ (هندی، اردو، پنجابی، بنگالی، سندی و جز اینها؛ کیا، ص ۱۷-۱۹).

نامهای دیگر تاج (یا انواع آن): اِنکلیل در عربی؛ اَفَسَر، گَزَزَن، دیهیم و پَساک در فارسی، که امروزه مهجور شده‌اند (برای این نامهای «ادبی» فارسی، منشأ بعض آنها، و مثالهایی از کاربرد آنها در قدیم ← دهخدا، ذیل همین واژه‌ها؛ کیا، ص ۳-۵۷).

منابع: موهوب بن احمد جوالبقی، *المعرب من الکلام الأعجمی علی حروف المعجم*، چاپ احمد محمد شاکر، قاهره ۱۹۴۲، چاپ افست تهران ۱۹۶۶؛ دهخدا؛ آذی شیر، *الألفاظ الفارسیة المعربة*، بیروت ۱۹۰۸؛ محمد صادق کیا، *تاج و تخت*، تهران ۱۳۴۸ش؛ محمد جواد مشکور، *فرهنگ تطبیقی عربی با زبانهای سامی و ایرانی*، تهران ۱۳۵۷ش؛

Paul Horn, *Grundriss der neupersischen Etymologie*, Strassburg 1893; H. Hübschmann, *Persische Studien*, Strassburg 1895.

/ هوشنگ اعلم /

النبات و الأعشاب، مع ترجمة بالفرنساویة و حل مشکلاته لرنو و کلن، پاریس ۱۹۳۴؛ حبیب‌الله ثابتی، جنگلها، درختان و درختچه‌های ایران، تهران ۱۳۵۵ش؛ حکیم مؤمن؛ حکیم میسنری، دانشنامه در علم پزشکی: کهن‌ترین مجموعه طبیبی به شعر فارسی، چاپ برات زنجانی، تهران ۱۳۶۶ش؛ دیوسکوریدس، *هیولی الطب فی الحشائش و السموم*، ترجمة اِصطَفَی بن بَسِیل و اصلاح حنین بن اسحاق، چاپ سزارا. دیولر و الیاس تیرس، تطوان ۱۹۵۲؛ محمد بن زکریا رازی، *المنصوری فی الطب*، چاپ حازم بکری صدیقی، کویت ۱۴۰۸/۱۹۸۷؛ علی زرگری، گیاهان دارویی، ج ۳، تهران ۱۳۶۸ش؛ عقیلی علوی شیرازی؛ احمد بن محمد غافقی، کتاب فی الأدویة المفردة، نسخه خطی نیمه اول کتاب، کتابخانه اُزَلر، دانشگاه مک گیل، ش ۷۵۰۸؛ هروی؛

Kemal Hüsnü Can Başer, Gisho Honda, and Wataru Miki, *Herb drugs and herbalists in Turkey*, Tokyo 1986; Jamal Bellakhdar, Gisho Honda, and Wataru Miki, *Herb drugs and herbalists in the Maghrib*, Tokyo 1982; Gérard Debuigne, *Larousse des plantes qui guérissent*, Paris 1974; Pedanius Dioscorides, *The Greek herbal of Dioscoreides*, tr. John Goodyer, 1655, ed. R.T. Gunther, Oxford 1934; William Dymock, C.J.H. Warden, and David Hooper, *Pharmacographia Indica*, London 1890-1893, repr. Karachi 1972; David Hooper, *Useful plants and drugs of Iran and Iraq*, with notes by Henry Field, ed. B.E. Dahlgren, Chicago 1937; Ahmed Issa, *Dictionnaire des noms des plantes en latin, français, anglais et arabe*, Cairo 1930; Maimonide, *Šarḥ asmā' al-ʿuqār (L'explication des noms de drogues)*, un glossaire de matière médicale..., tr. & ed. Max Meyerhof, Cairo 1940; S. Asad Maqsood Ali and S. Mahdihassan, "Bazar medicines of Karachi: vegetable drugs in stock of herbalists", in *Bazar drugs and folk medicine in Pakistan*, ed. S. Mahdihassan, Karachi 1984; S. Asad Maqsood Ali et al., "Bazar medicines of Karachi: fresh herbs", in *Bazar drugs...*; *The New Encyclopaedia Britannica*, Chicago 1985, *Micropaedia*; Ahmad Parsa, *Flore de l'Iran*, vol. 8, Tehran 1960; M. Salah Ahmed, Gisho Honda, and Wataru Miki, *Herb drugs and herbalists in the Middle East*, Tokyo 1979; E. Schönbeck-Temesy, *Solanaceae* (= K.H. Rechinger, ed., *Flora Iranica*, no. 100), Graz 1972; Theophrastus, *Peri phyt(ik)ôn historia*, ed. & tr. Arthur Hort, *Enquiry into plants*, London 1916, repr., 1948-1949; Khan Usmanghani, Gisho Honda, and

rapher to record the new designation *zoğāl-e aқта*, adding a distich by Šā'eb Tabrizī (17th century) and the comment that sheep paunch stuffed with *zoğāl-e aқта* is very delicious.

Bibliography: Dāwūd Antākī, *Taqkerat ole'l-albāb wa'l-jāme' le'l-'ajab al-'ojāb*, 2 vols., Cairo, 1308-09/1890-91. Moḥammad-Ḥosayn 'Aqīlī Qorāsānī, *Maḥzan al-adwīa*, Calcutta, 1844. A. Dietrich, ed. and tr., *Dioscurides Triumphans. Ein anonym arabischer Kommentar (Ende 12. Jahrh. n. Chr.) zur Materia Medica*, 2 vols., Göttingen, 1988. Ebn al-Bayṭār, *al-Jāme' le-mofradāt al-adwīa wa'l-ağḍīa*, 4 pts. in 2 vols., Būlāq, 1291/1874. Abū Manšūr Mawaffaq Heravī, *Ketāb al-abnīa 'an ḥaqāyeq al-adwīa*, ed. A. Bahmanyār and Ḥ. Maḥbūbī Ardakānī, Tehran, 1346 Š./1967. Ğ. Jazāyerī, *Zabān-e korākīhā*, 3rd ed., Tehran, 1354 Š./1975. Z. Qāvar Mar'asī, *Honar-e āšpazi-e Gilān*, Tehran, 1366 Š./1987. A. Mar'asī, *Vāža-nāma-ye güyēš-e gilakī*, Rašt, 1363 Š./1984. Moḥammad-Pādšāh (Šād), *Farhang-e Ānand Rāj*, ed. M. Dabīrsīāqī, 2nd ed., 7 vols., Tehran, 1363 Š./1984. A. Parsa (Pārsā), *Flore de l'Iran II*, Tehran, 1948; VIII, Tehran, 1960. M. Pāyanda Langarūdī, *Farhang-e Gil o Deylam (fārsī be gilakī)*, Tehran, 1366 Š./1987. K. Sā'ī, *Jangal-šenāsī I*, Tehran, 1327 Š./1948. Ḥ. Tābetī (Sabeti), *Derakṭān-e jangalī-e Irān*, Tehran, 1326 Š./1948. Idem, *Jangalhā-ye Irān*, Tehran, 1337 Š./1958. Idem, *Jangalhā, derakṭān o derakṭāhā-ye Irān/Forests, Trees and Shrubs of Iran*, Tehran, 1355 Š./1976. Moḥammad-Mo'men Ḥosaynī Tonokābonī (Ḥakīm Mo'men), *Toḥfat al-mo'menīn (Toḥfa-ye Ḥakīm Mo'men)*, Tehran, n.d. [1360 Š./1981?].

(HÜŞANG AĻAM)

CORONATION (Pers. *tāj-godāri*) in ancient Iran, the ceremonial act of investing a ruler with a crown, is mainly known from a few references by Western classical and Armenian authors, statements by Ferdowsī and other early Islamic writers, and iconographic implications of monuments (e.g., rock reliefs) and artifacts (especially coins and vessels). Only a sketchy picture can thus be attempted.

From the Median period onward the Iranian sovereign's official title was "king of kings," as many of his provinces were ruled by appointed or hereditary "kings" (for Near Eastern precedents, see Kienast). He alone was permitted to wear a gold crown and ascend a golden throne; subordinate kings were restricted to silver headdresses and seats. The ceremony of coronation transformed him ideologically into a "new" person: sacred, possessed of magical powers, and capable of dispensing justice and prosperity (for details, see Widengren, 1959). This "rebirth" was symbolized in two ways. First, the ruler assumed a "new" name (a so-called "throne name"; Schmitt; *Šāh-nāma* [Moscow] VIII, p. 51, IX, p. 247), and, second, he kindled a "royal fire," which was extinguished, along with other fires of the realm, only at his death. The extinguished

fire was replaced after three days by the fire of the successor king (Shahbazi, pp. 131-34, with references; Diodorus 17.114: "sacred fire"). The Achaemenid king of kings evidently crowned himself (for details, see Ritter, pp. 18-30). His familiarity with Babylonian and Egyptian coronation rites (cf. Oppenheim, pp. 554-59; Atkinson) permits the conclusion that his accession to the throne was celebrated with equal solemnity and festivity, but particulars are lacking. According to an account reported by Plutarch (*Artaxerxes* 3; cf. Boyce, *Zoroastrianism* II, p. 209), Artaxerxes II (405-359 B.C.E.), following his accession, journeyed to Pasargadae to undergo a mystic rite (Gk. *teletē*) of initiation conducted by the Persian priests. "Here there is a sanctuary of a warlike goddess whom one might conjecture to be Athena [generally taken to refer to Anāhitā, q.v.]. Into this sanctuary the candidate for initiation must pass, and after laying aside his own proper robe, must put on that which Cyrus the Elder used to wear before he became king; then he must eat of a cake of figs, chew some turpentine-wood, and drink a cup of sour milk." This drink is usually identified with *haoma* juice but was more likely *dūg* (q.v.), an essential component of a simple Persian meal to this day.

The Parthian king of kings was elected from the Arsacid clan by two councils: of his kinsmen and of the wise men and Magi (Poseidonius apud Strabo, 11.9.3; cf. Lukonin, pp. 689, 707 ff.). The kinsmen included members of six Arsacid families, which constituted the leading nobility of the land. The most influential member was the one belonging to the Sūrēn family, who was entitled by heredity to place the crown on the head of the king (Plutarch, *Crassus* 21; Garsoian, cols. 180-81, 197-98 n. 28, 210-11; Faustus, tr. Garsoian, pp. 409-10, 563); under the Sasanians this charge was given to the *argbed*, evidently a member of the Sasanian royal house (Theophylact Simocatta 3.18.3; cf. Christensen, *Iran. Sass.*, p. 107; for a different view, see ARGBED). That the Arsacid king of kings also followed the tradition of kindling a royal fire at his accession is likely (cf. Isodore of Charax, *Parthian Stations* 11; see ARSACIDS v). The Sasanians certainly did (Christensen, *Iran Sass.*, p. 162; Shahbazi, p. 132 n. 60). Both dynasties depicted the coronation rite on coins and rock reliefs as the conferring of the royal diadem by Ahura Mazdā or another divinity (Ghirshman, 1962, pls. 65, 67, 152, 167, 168, 211, 233, 235; idem, 1970).

Until the middle of the 5th century C.E. the Sasanian king of kings crowned himself. Ardašīr (224-40), for example, appointed his son Šāpūr as his heir and "with his own hand placed his personal crown upon Šāpūr's head." When Šāpūr (ca. 240-70) ascended the throne "he crowned himself [anew]" (Bal'amī, ed. Bahār, pp. 884, 886). An assembly of notables (described by Narseh [293-302] as "landholders, princes, grandees, nobles, houselords . . . who were the greatest and the best"; Humbach and Skjærvø III/1, p. 56) observed and participated in the ceremony, as no doubt did many

-195

golūb] . . . ed. and tr. J. Stephenson, London; 1928. Moḥammad b. Hendūšāh Naḵjavānī, *Seḥāh al-fors*, ed. 'A. Ṭā'atī, 2nd ed., Tehran, 1355 Š./1976. 'Onṣorī Balkī, *Divān*, ed. M. Dabīrsīāqī, Tehran, 1342 Š./1963. C. Pellat, "Ghurāb," in *EF* II, pp. 1096-97. Zakarīyā' b. Moḥammad Qazvīnī, 'Ajā'eb al-maklūqāt wa ḡarā'eb al-mawjūdāt, 4th ed., Cairo, 1390/1970. S. H. J. Read, *A Provisional Checklist of the Birds of Iran*, Tehran, 1337 Š./1958. Sa'dī Šīrāzī, *Golestān*, ed. K. Kaḡīb Rahbar, Tehran, 1348 Š./1969. Šahmardān b. Abī'l-Ḳayr, *Nozhat-nāma-ye 'alā'ī*, ed. F. Jahānpūr, Tehran, 1362 Š./1983. E. Šakūrzāda, 'Aqāyedorosūm-e mardom-e Ḳorāsān, 2nd ed., Tehran, 1363 Š./1985. U. Schapka, *Die persischen Vogelnamen*, Ph.D. diss., Julius-Maximilians-Universität, Würzburg, 1972. D. A. Scott et al., *Parandagān-e Irān/The Birds of Iran*, Tehran, 1975. Moḥammad-Qāsem b. Moḥammad Sorūrī Ḳāšānī, *Majma' al-fors*, ed. M. Dabīrsīāqī, 3 vols., Tehran, 1338-41 Š./1960-63. Ḥ. Ṭabāṭabā'ī Borūjerdī, *Resāla-ye tawzīh al-masā'el*, ed. 'A.-A. Karbāsčīān, Tehran, 1336 Š./1957-58. M.-'A. Ṭāherīā, *Tarānahā wa folklorhā-ye Dāmḡān*, Dāmḡān, 1344 Š./1965. M. Ṭāwūsī, *Vāza-nāma-ye Šāyest ne šāyest*, Shiraz, 1365 Š./1986. Moḥammad-Mo'men Tonokābonī (Ḥakīm Mo'men), *Toḡfat al-mo'menīn (Toḡfa-ye Ḥakīm Mo'men)*, Tehran, 1360 Š./1981? Abu'l-Qāsem Maḡmūd b. 'Omar Zamaḡšarī, *Moqaddemat al-adab (Pīšrov-e adab)*, ed. M.-K. Emām, 2 vols., Tehran, 1342 Š./1963. Mas'ūd Mirzā Zell-al-Solṭān, *Tārīḡ-e sargodāšt-e mas'ūdī* . . . (lithograph), Isfahan?, 1325/1907?; repr. Tehran, 1362 Š./1983.

(HŪSANG A'LAM)

CROWN (Pers. and Ar. *tāj*), royal and divine headdress.

- i. In the Median and Achaemenid periods.
- ii. From the Seleucids to the Islamic conquest.
- iii. On monuments from the Islamic conquest to the Mongol invasion.
- iv. Of Persian rulers from the Arab conquest to the Qajar period.
- v. In the Qajar and Pahlavi periods.

I. IN THE MEDIAN AND ACHAEMENID PERIODS

In ancient Persia the crown occurred in a variety of forms. The Old Persian term for such a headdress is not preserved, though it has been suggested that various contemporary Greek terms—for example, *kídaris* or *kítaris*, *tiára*, and *kurbasía*—were derived from Persian or other eastern languages (Pauly-Wissowa, XI/1, cols. 378-79; Suppl. XIV, cols. 786-96). The ancient authors do not always distinguish clearly among these terms, and the most reliable evidence for the forms of Persian crowns is thus the depictions on Achaemenid monuments (see CLOTHING ii).

In the 7th century B.C.E. the Elamite kings of each generation wore a characteristic form of cap, though there is no evidence that each king adopted an individual version (Calmeyer, 1976, pp. 56-61). In the

Achaemenid period rulers were represented wearing two different kinds of crown. Most common was a rigid cylinder with crenellated decoration (Figure 13), which had a long tradition in Persia; crenellations appeared on the Elamite rock relief at Kūrāngūn in Fārs and were revived again for the crown of the Pahlavi dynasty (1303-58 Š./1924-79; see v, below). Hubertus von Gall (1974) has argued that the Achaemenid kings adopted personal forms of crown, though Edith Porada has not accepted his identifications of those attributed to Darius I (q.v.; 521-486 B.C.E.) and Xerxes I (486-65). The Achaemenid crenellated crowns did change in form with the passage of time (Figure 13), but they cannot strictly be considered "personal crowns," for the crown prince is generally represented wearing the same type as his father; furthermore, at Persepolis the crenellated crown is also worn by other members of the court (Roaf, pp. 131-33). The interpretation of the "archer" on Achaemenid coins and seals, most frequently shown wearing a crenellated crown, remains controversial (see DARIC), but it seems clear that the image is a representation not of the ruler himself but of some kind of royal hero (Calmeyer, 1989). It is not known whether the king's crown was of a special color or material, possibly gold. The crowns worn by lower-ranking persons were often less tall, but apparently all were ornamented (Tilia, pp. 53-66).

From the reports of the ancient Greeks it appears that the tiara was a soft headdress. They identified one variant with their eastern neighbors and labeled it the

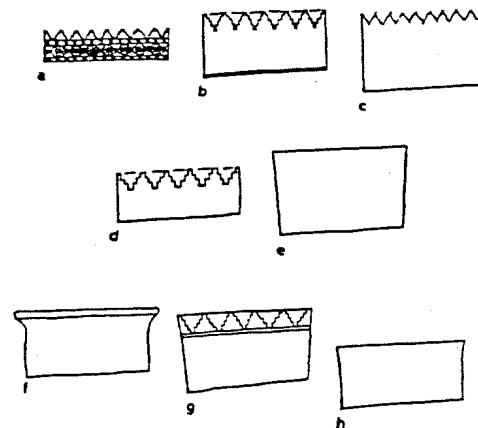


Figure 13.a. Crown of Darius I from the relief at Bisotūn (q.v.). b. crown of Darius I from his tomb at Naqš-e Rostam. c. crown of Darius I from the Tačara at Persepolis. d. crown of Xerxes I from his tomb (2) at Persepolis. e. crown of Xerxes I from the Apadāna (q.v.) at Persepolis. f. crown of Artaxerxes I (465-25 B.C.E.) from the south door of the Hall of a Hundred Columns, Persepolis. g. crown of Artaxerxes II (405-359) from the facade of his tomb (5) at Persepolis. h. crown from the facade of tomb 6 at Persepolis. Drawings Ursula Seidl.

14 MAYIS 1994

Maboleni 408-417 erasindadu

۶۹-۷۱؛ EI² همانجا). این واژه نزد عرب شهرت بسیار داشته است و بسیاری از شاعران عرب پیش از اسلام بدان اشاره کرده‌اند. به هر حال، تاج را یکی از کهن‌ترین کلمات فارسی معرب دانسته‌اند (آذرنوش، همان، ۱۰۹-۱۱۰).

احتمالاً آشنایی قدیم عرب با واژه تاج از آنجاست که بعضی از فرمانروایان عرب تاجی از سوی شاهنشاه ساسانی بر سر می‌گذاشتند و حتی برخی از ایشان ملقب به «ذوالتاج» بوده‌اند. افزون بر این، سکه‌های ساسانی نیز با تصویر تاج شاهان ساسانی در سراسر شبه جزیره عربستان رایج بوده است (نک: طبری، ۱۶۹، ۱۹۵؛ آذرنوش، همان، ۱۱۰، راهها... ۱۵۵).

تاج در زبان و ادب فارسی: در کهن‌ترین متن ادبی ایرانی، *اوستا* از تاج آرذویسورا آناهیتا یاد شده است. در بند ۱۲۸ از یشت پنجم (= آبان یشت) در وصف این ایزد بانو آمده است که بر فراز سر او تاج زرین ۸ گوشه‌ای است که با ۱۰۰ ستاره و نوارهایی آراسته گردیده، و به سان چرخ ساخته شده است (*اوستا*، 181).

تاج در فارسی میانه *آپسر* (= افسر) گفته می‌شده است (نک: مکتزی، 3؛ پورداود، همانجا) و در فارسی نو بعضی از معادلهای آن عبارت‌اند از افسر، گرز، دیهیم، دیهول و پساک (نک: لغت فرس، ۱۸۵، ۱۹۲؛ فرهنگ... ۳۲۵/۱؛ نفیسی، ۷۷۷/۲؛ لغت‌نامه؛ پورداود، ۳۰۵-۳۰۸؛ آیلرس، 160).

در ادب فارسی واژه تاج کاربرد فراوان داشته است و نمونه‌های بسیاری از آن را می‌توان در شعر فارسی یافت (مقلاً نک: سنایی، ۷۹، ۲۰۸، ۲۷۰، ۲۷۴؛ انوری، ۱۳۰/۱؛ سعدی، ۶۱۲، ۷۲۰؛ *آندراج*، ۹۹۶/۲؛ لغت‌نامه؛ صدیقیان، ۲۲۷).

در زبان فارسی کلمات مرکب و ترکیبهای متعددی با واژه تاج ساخته شده است، مانند تاج بخش، تاج پوش، تاجدار، تاجور، تاج خواه، تاج ده، تاج گاه و نیز تاج اقبال، تاج کیان، تاج کرامت، تاج آفتاب، تاج فیروزه، تاج گردون، تاج خسروی، تاج کیخسرو، تاج سکندر، تاج کسری و تاج نوشروان (به عنوان نمونه، نک: سنایی، ۷۹؛ خاقانی، ۱۷۵؛ عطار، ۶۵؛ سعدی، ۷۳۴، ۸۴۲؛ *برهان*... ۴۵۵/۱؛ *آندراج*، ۹۹۷/۲؛ شمیسا، ۱۹۱، ۱۹۲؛ مصطفی، ۲۷۰-۲۷۱).

واژه تاج در ادب عرفانی فارسی نیز برای اشاره به برخی آیات و روایات به کار رفته است و ترکیبهای اضافی «تاج کرمنّا» و «تاج‌دار» در مثنوی معنوی از این جمله‌اند (نک: مولوی، ۲۲۷/۳، ۵۲۵)؛ چنان که «تاج کرمنّا» مأخوذ از آیه ۷۰ سوره اسراء است و «تاج‌دار» اشاره به داستان مصلوب شدن حضرت عیسی (ع) دارد که به عقیده مسلمانان، بر اساس قرآن کریم فردی شبیه به او را به صلیب کشیدند و او خود به آسمانها رفت (گوهرین، ۱۳/۳، ۱۴).

در توحید، ستایش ائمه، سلاطین و وزیران صفوی؛ ۲. «جهان‌نما»، مثنوی در ستایش ائمه، میرمحمدباقر داماد و وصف ساختمانهای پادشاهی فرح‌آباد؛ ۳. «منهاج‌المعراج»، در معراج پیامبر (ص)؛ ۴. «دعوة‌العاشقین»، درباره عشق، عاشق، معشوق و بزم و طرب و نیز نام استادان موسیقی عصر؛ ۵. «گلزار سعادت»، در وصف ساختمانهای سعادت‌آباد و دیگر کاخهای شاهی اصفهان؛ ۶. «ثمره‌الحجاب»، ۷. مثنوی‌ای در تعریف رساله معمای خود و مقدمه‌ای بر آن؛ ۸. «حسن اتفاق»، درباره آب و هوای تفت و کارهای عمرانی خود در یزد؛ ۹. «میمنت‌نامه»، مثنوی‌ای در اخلاق؛ ۱۰. غزلیات؛ ۱۱. رباعیات.

مآخذ: آذر، لطفعلی، *آتشکده*، به کوشش حسن سادات ناصری، تهران، ۱۳۴۰ش؛ تربیت، محمدعلی، *دانشمندان آذربایجان*، تهران، ۱۳۱۴ش؛ حزین، محمدعلی، *تذکره‌المعاصرین*، به کوشش معصومه سالک، تهران، ۱۳۷۵ش؛ خلیل، علی‌ابراهیم، *صحف ابراهیم*، به کوشش عابد رضا بیدار، پتته، کتابخانه خدایکش؛ خوشگو؛ بندرین داس، *سقیه*، به کوشش محمدعطاء الرحمان، پتته، ۱۹۵۹م؛ سالک، معصومه، *مقدمه بر تذکره‌المعاصرین* (نک: هم، حزین)؛ شورا، خطی؛ مرکزی، خطی؛ منزوی، خطی؛ هم، خطی مشترک؛ نجوانی، حسین، «میرزا محسن تبریزی متخلص به تأثیر»، *تشریح دانشکده ادبیات تبریز*، تبریز، ۱۳۲۷ش، س ۱، شد ۱؛ نصرآبادی، محمدطاهر، *تذکره*، به کوشش وحید دستگردی، تهران، ۱۳۶۱ش؛ علی میرانصاری

تاج، کلاه جواهرنشانی که شاهان معمولاً در آیینهای رسمی دربار، به عنوان نشانه و نماد پادشاهی بر سر می‌گذارند. **واژه‌شناسی:** تاج معرب و دگرگون شده واژه فرضی *tāgā در ایرانی باستان است که احتمالاً از ریشه‌هند و اروپایی *(s)teg به معنی «پوشاندن و دربرگرفتن» مشتق شده است (حسن دوست، ۳۱۶/۱). با اینکه واژه تاج تاکنون در نوشته‌های فارسی باستان و میانه — در معنی مشهور خود — دیده نشده، شاید در فارسی باستان tāga بوده است (پورداود، ۳۰۶؛ کیا، ۱۷؛ هویشمان، 46). این واژه به تدریج، به زبانهای ارمنی، هند و آریایی، آرامی، سریانی، عربی و ترکی عثمانی راه یافته است (نک: هرن، 81؛ هویشمان، کیا، همانجاها؛ دوزی، 154؛ آیلرس، 157-158؛ EI²، X/57). در زبان عربی نامها، لقبها و صفتهای بسیار با واژه تاج ساخته شده، و در زبانهای هند و آریایی — مانند اردو — نیز این واژه کاربرد بسیار یافته است (برای تفصیل، نک: کیا، ۱۸-۱۹).

از زمانهای کهن، واژه تاج از فارسی وارد زبان عربی شده، چنان‌که عرب این واژه را به تیجان و اتواج جمع بسته، و صورتهای تائج و متوج (= تاجدار)، تتویج (= تاج بر سر کسی نهادن) و تتوج (= تاج بر سر گذاشتن) را به کار برده است (همو، ۱۸؛ لغت‌نامه...). کهن‌ترین سند موجود درباره استفاده عرب از واژه تاج کتیبه شماره، از امرؤ القیس، فرمانروای لخمی حیره، مربوط به ۳۲۸م است (آذرنوش، «ایران...»، ۱۰۹؛ پیگولوسکایا،

تاج الملوک بوری، نک: بوری، بنی.
تاج الملوک بوری بن آیوب، نک: ایوبیان.

تاج‌نامه، یا تاج‌نامگ، عنوان یک یا چند کتاب از دوره ساسانی که در دوره اسلامی به عربی ترجمه شد و بر ادبیات این زبان تأثیر بسیار گذاشت، چنانکه کتابهایی نیز به تقلید از تاج‌نامه‌های ساسانی به دست عرب‌زبانان و عربی‌دانان نگاشته شد. اصل این آثار به زبان پهلوی ساسانی اکنون در دست نیست. آنچه برجای مانده و دلالت بر وجود آنها دارد، نخست ترجمه‌هایی است مستقل (نک: دنباله مقاله) و یا قطعه‌هایی از آنها که در کتابهایی چند مربوط به سده‌های نخستین اسلامی، با، و یا بدون ذکر نام و مأخذ آمده است؛ دیگر آمدن نام آنهاست در الفهرست ابن ندیم؛ و سرانجام تأثیری است که بر نویسندگان درنگارش آثاری در آن موضوع در عصر اسلامی بر جای گذاشته است.

نخستین بار شرق‌شناسان اروپایی به وجود تاج‌نامه یا تاج‌نامه‌ها پی بردند و در آثار خود به بحث درباره آنها پرداختند. نخستین آگاهی در این باره از سوی بارون روزن روسی داده شد (نک: محمدی، «درباره...»، ۱۸۶). پس از آن بیشتر ایران‌شناسانی که در حوزه ادبیات و تاریخ ساسانی فعالیت می‌کردند، درباره این آثار نظریاتی ابراز داشتند که از آن میان نوشته‌های آرتور کریستنسن، یان ریپکا، برتولد اشپولر، اینوستراتسوف، کولسنیکف و به‌ویژه یافته‌های ماریو گرینیاکی ارزشمند است. با این‌همه، نظری قاطع درباره تاج‌نامه‌ها، شمار و موضوع آنها ابراز نشده است و چون همواره نکاتی تازه درباره آن کشف می‌شود و نظرها و احتمالهای جدیدتری مطرح می‌گردد، هنوز جای پژوهشهای عمیق‌تر وجود دارد. پژوهشگران ایرانی، تحقیقات اولیه ایران‌شناسان را فعال کردند و به نتایج مهم و قابل توجه نیز دست یافتند.

نخستین نشانه‌های یافت شده از این اثر، نقل قولهایی است که ابن قتیبه دینوری (د ۲۷۶ق/۸۸۹م) به صورت «در التاج خواندم...» و یا «در التاج است که...» آورده است (۵۵، ۵۸، ۵۹، ۶۹، ۸۸، ۱۰۱، ۱۲۳، ۱۳۶). ابن ندیم تقریباً ۱۰۰ سال بعد، از چند کتاب با این نام در الفهرست خود یاد کرده است: ۱. التاج فی سیره انوشروان، نقل از پهلوی به عربی به قلم ابن مقفع، ۲. التاج و ما تفائلت فیہ ملوکهم که در طبقه کتابهایی که ایرانیان درباره سیرت و داستانهای حقیقی پادشاهان خود نوشته‌اند، قرار داده شده است (نک: ص ۱۳۲، ۳۶۴). اضافه بر اینها، کتابهای دیگری نیز با همین نام و یا با نام دیگر، اما به لحاظ موضوع بسیار نزدیک به آن، از دیگران یاد شده است. از جمله: کتاب الکارتامج فی سیره انوشروان که در همان طبقه پیشین قرار داده شده است (همانجا) و از آثار مربوط به دوره عرب، کتابی از

ابوعبیده معمر بن مثنی به نام اللدیاج یا التاج (نک: همو، ۵۹) که با توجه به نام آثار دیگرش مانند فضائل الفرس (نک: همانجا؛ نیز یاقوت، ۱۶۹/۷)، نام التاج درست به نظر می‌رسد، و کتابی از ابن راوندی به نام التاج در قدم عالم (ابن ندیم، ۲۱۶). از همه اینها مهم‌تر، کتاب مشهور جاحظ (د ۲۵۵ق/۸۶۹م) است که به نام التاج فی اخلاق الملوک به چاپ رسیده است.

از آغاز توجه به تاج‌نامه، بحث و گفت‌وگو میان مخالفان بر سر اینکه آیا «تاج‌نامه» در ادبیات ساسانی یک کتاب بوده است یا چند کتاب، و آیا مأخذ نقل قولهای ابن قتیبه و اقتباسهای جاحظ، از یک کتاب یا از چند کتاب بوده، وجود داشته است. خاورشناس روسی کراچکوفسکی دور ندانسته است که مأخذ کتاب التاج فی سیره انوشروان که وی به خطا یا مسامحه از آن ابن مقفع دانسته، و تألیف عربی جاحظ، همان کتاب التاج و ما تفائلت فیہ ملوکهم بوده باشد (نک: زکی پاشا، ۶۷؛ قس: اینوستراتسوف، ۳۶، که با نادیده گرفتن گزارش آشکار ابن ندیم، در پارسی بودن اصل کتاب نقل شده توسط ابن مقفع، تردید کرده است). نیز او حدس زده که مأخذ نقلهای ابن قتیبه از کتاب التاج، همان کتابی است که مسعودی (د ۳۴۵ق/۹۵۶م) نزد یکی از خاندانهای کهن ایرانی در ۳۰۳ق/۹۱۵م در استخرپارس دیده است (نک: زکی پاشا، ۶۸؛ نیز مسعودی، التنبیه...، ۹۲-۹۳).

این کتاب آگاهیهای فراوان درباره دانش و سیاست و عمران در ایران و نیز شاهان ایرانی در برداشته که در دیگر آثار دوره ساسانی یافت نمی‌شده است. در این اثر که در ۱۱۳ق/۳۳۷م برای هشام بن عبدالملک بن مروان اموی به عربی ترجمه شده است (همانجا؛ نیز قس: اصطخری، ۱۵۰)، از کوهی در ناحیه شاپور سخن می‌گوید که چهره همه پادشاهان و مرزبانان نام‌آور ایرانی و مقیمان آتشکده‌ها و بزرگان موبدان و جز آنان، بر آن کوه نقش شده بود و تاریخ آنان و آن نقشها در کتابهایی در دژی به نام دژ حص در محل ارجان نگهداری می‌شد (درباره این محل، نک: ه، ۵؛ پیشاپور). نظر نخستین بی‌گمان وارد نیست، چراکه موضوع کتاب جاحظ کلی و عام است، یعنی در اخلاق پادشاهان، در حالی که کتاب پارسی شده ابن مقفع تنها درباره انوشروان است. افزون بر آن، کتاب سوم نیز به کلی چیز دیگری از این هر دو است (نک: محمدی، الترجمة...، ۲۰/۱). این مشکل و همانندهای آن از آنجا ناشی شده است که کسانی چون ابن قتیبه و نیز عامری نیشابوری (ص ۴۳۲، ۴۳۵) که از آثار ساسانی در کتابهای خود چیزهایی نقل کرده‌اند، نام کامل مأخذ خود را نیاورده‌اند و همین نکته به خوبی می‌رساند که «تاج‌نامه» نام یک کتاب خاص نبوده، بلکه عنوانی عام بوده است و نویسندگانی که پس از آن به اقتباس از آنها پرداخته‌اند، با توجه به موضوع مورد نگارش و شخصی که درباره او می‌نوشته‌اند،